

„életregényé” teszi a művet: az író kutatja elfeledett s meg nem írt témáit, melyek gyermek- és ifjúkorában beléivódtak. Én ezt a harmadik szálát érzem kissé zavarónak — ugyanis a csírában dermedt témák azzal nem kelnek életre, hogy itt megemlítdnek regényi terjedelem helyett néhány oldalban. S így elcsalta néha az olvasó figyelmét egy-egy epizódba virágzó részlet attól a megismerésszomjtól, amit maga Kahána is táplálni akart: vagyis látni, olvasni Kahána életre elindító húsz évét tisztán, kristályosan, hogy önmaga esendőségét is benne érezze! Ezzel nem azt akarom állítani, hogy a könyv hatástalan. Sőt! Valóban — mint az emlékezés során több „idézett tanú” is mondja: Kahána stílusa kitűnő, elevenítő, céljának nagyon is megfelelő. Filmszerű kiélezett képei a faluról, városról (Marosvásárhely), az emberekről (szülei, tanárai, Flórika, Netty, Fleissing János) néhol döbbenetesk. S összefoglalóan: bennem mély tiszteletet ébresztettek. (*Szépirodalmi Könyvkiadó 1969.*)

ÖRDÖGH SZILVESZTER

TANULMÁNY

FÁBRY ZOLTÁN: KORPARANCS

Nehéz és kemény olvasmány ez az immár klasszikussá vált publicisztikai és tanulmánykötet. A reformáció vitairataira emlékeztet: átkot szóró, kérlelhetetlen szigorukra, leleplezni, meggyőzni akaró szenvedélyükre, pusztulást jövendölő látomásaikra, sors- és létközpontúságukra, eget és földet, pillanatot és örökkévalóságot, hazát és egyházat, eszmét és hétköznapiakat együtt látó szemléletükre. A hajdan volt prédikátorok és a „stósi remete” is „az utolsó óra mondanivalóját” fogalmazták meg. Ki-ki a maga módján: a török és német, illetve a fasiszta veszély gondolatot és tetterőt bénító szorításában.

A szív és ész e figyelmeztető és parancskiáltásai ma már kordokumentumok. Fábry a *Korparancs*-ot a megjelenéskor, 1934-ben is annak tartotta: egyéni és társadalmi vonatkozásban egyaránt. Teljes joggal. Az írások egy ember fejlődését, változását példázák: „az embertestvériség dadogó, felgyúlt pátoszszólamaitól” a „valóságvállalás és valóságváltoztatás pozitívumáig”, az osztályharcig. És mindezt „korsíkon”, a világban történtek szükségszerű következményeként, ugyanakkor cseppként az egész tüköröző részeként is. Fábry egyéni útja nemzedéki út volt, annak ellenére, hogy e nemzedék kis csoport lehetett csupán: a kiválasztott és a lényegét tisztán látó keveseké.

A két nagy élménynek, 1914-nek és 1934-nek — melyek nélkül „a könyvnek egyetlen sora sem jöhetett volna létre” — s szinte állandó összefonódásuknak Fábry publicisztikai módszere szempontjából mélyebb, szimbolikus értelmű jelentése is van: az egyik a múlt volt, melyhez személyes élmények és kellő távlat birtokában lehetett közeledni, a másik a jelen, melynek megértéséhez s megértéséhez csak a múlt felé lehetett az értelem számára távlatot nyitni. Múlt és jelen, ám ugyanakkor osztály- és egyéni, nemzeti és európai sors elválaszthatatlanságának felismerése rejlik a világégest jelentő 1914 és a lokális jelenségekkel szolgáló 1934 ily hangsúlyos egymás mellé helyezése mögött, az a meggyőződés, hogy a múlt a jelen fényében válhat igazán tanulságossá, a jelen látszólag kiismerhetetlen tűnethalmaza pedig a múlt kórképeinek birtokában helyes diagnózis alapjává, az egyéni és osztály-, a nemzeti és európai sors egymás kölcsönhatásában vizsgálva érthetővé és irányíthatóvá. A „példákból, adottságokból, aprópókból és az irodalom dolgaiból” sikerült Fábrynak kihámozni a kor lényegét: „népe és földje mindennapjából ki nem szakadva és magát mégis a koráramlatok, változások nagyobb léghuzatába állítva”.

A kor rendkívüli volt: a munkásmozgalomban nagy diadalt ígérő, majd a németországi fordulat miatt váratlanul tragikus. A harcos előrenyomulás s a végveszélybe kerülés által szült ostromállapotban az ítélkezés a kérlelhetetlen szigor s az abszolút ér-

telmü és értékü belső megtisztítás szándéka felé hajlott. A tények felismerését olykor szinte statáriális ítéletmondás követte, és ez bizonyos esetekben inkább gyengített, mint erősített. Nem az első eset volt ez a baloldal és a demokrácia történetében, de mindenestre a legtanulságosabb, ám — sajnos — mégsem az utolsó.

Fábryban is leginkább a leleplező szenvedély feszült; kevés taktikai érzéke volt még az adott pillanatban hasznos, sőt nélkülözhetetlen értékek felismerésére, összegyűjtésére, küzdelembe kapcsolására. Telibe talál, mikor a németországi helyzetről, a fasizmus osztályeredetéről, „kulturpolitikájáról”, provokatív mesterkedéseiről, a növekvő háborús veszélyről szól, ám a lehetséges szövetségesekben — a polgári humanizmus, sőt olykor a baloldal íróiban is — inkább azt hangsúlyozza, ami elválaszt, s nem azt, ami közelít. Ezért végül is önmagával kerül ellentétbe, hisz ő maga is kívülállóból lett útitárs, szövetséges, majd tántoríthatatlan hűségű harcos, emberi-művészi fejlődésének minden fokán szorgalmi, használni tudott, mozdítani s egyre fejlődő önmagáig emelni másokat, példázva mindezáltal egy olyan utat, melyet mások is, máskor is megjárhattak, és — mint annyi példa bizonyítja — meg is jártak. A személyes sors, önmagának állandó változása Fábry számára nem a megismételhetőségnek, a valahonnan valahová való eljutás lehetőségének, hanem sokkal inkább a megtagadásnak, a leszámolásnak, az újat kezdésnek és akarásnak vált példájává az egyes írásokban. Amikor másokról szólt, s bennük valamely korábbi énjét ismerte fel, akkor az eszménynek s jelenlegi önmagának ellentétét látta és nem csíráját; bírálata a találó megállapítások ellenére végül is leválasztott, eltaszított. A támadó hévvel nem volt egyensúlyban a konstruktív, a tartalékokat, a bevethető erőket felismerő, összefogó és tudatosító szándék, a tisztázás vágyával a belső gazdagítása. Az értékek számbavételénél végül is a szűkítő tendencia érvényesült: a hagyomány és a magyarországi magyar irodalom például a megrajzolt körön kívül rekedt. Ám Fábry még ebben is korát dokumentálta: a *korparancs* — az „ébredés”, „tudatosítás”, „elindítás” — teljesítésének ez a módja egy egész nemzedék ideig-óráig tartó tévedése volt, egy hősiessen küzdő mozgalom a körülmények szülte gyermekbetegsége.

Durva tévedés lenne azt hinni, hogy Fábry publicisztikai tevékenységének ez a mozanata csak negatív tanulságokkal szolgál. Az „állandóan változni és változtatni” etikai parancsában már benne rejlett a továbblépés lehetősége. Fábry kivételes emberi és gondolkodói nagyságát bizonyítja, hogy képes volt erre, ráadásul ismét csak úttörő módon. Végrehajtotta önmaga korrekcióját. Szimbolizálva ily módon az általa vallott eszme és mozgalom önmegtisztító és megújító képességét, ám az alkotó, gondolkodó ember ezzel kapcsolatos súlyos, de szép felelősségét és kötelességét is. (*Madách Könyvkiadó Pozsony, 1969.*)

CSAPLÁR FERENC

KOLOZSVÁRI GRANDPIERRE EMIL: UTAZÁS A VALÓSÁG KÖRÜL

Kolozsvári Grandpierre Emil munkáinak gyűjteményes kiadását köszönhetjük. Elsőül esszéit jelentette meg a Magvető Könyvkiadó, hetedfélszáz oldalas kötetben.

Alig egy éve, hogy Illés Endrének is hasonló esszegyűjteménye látott napvilágot. Mindkét könyv tekintélyes teljesítmény ebben a nálunk ma alig kedvelt műfajban. (Alig kedvelt — pedig vannak kitűnő művelői a fiatalabbak között

is, például Sükösd Mihály. Ő idézi Th. B. Macaulaynak, az esszé angol klasszikusának naplóját, róla írott tanulmányában. Macaulay megvallja, hogy a klaszikus német filozófusokat olvasván, annyit értett belőlük, mintha szanszkrit szöveget olvasna.) Az esszé fogadtatására általában jellemző, amit Grandpierre Szerb Antallal kapcsolatban mond: nem hagyják szóhoz jutni. Azok, akik a szanszkrit szöveget érteni vélik...